

О. С. Саїнчин

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
ТА КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ СТАДІЙ
ТА ЕТАПІВ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ**

Розкриття злочину (умисного вбивства) пов'язано з етапами розслідування. Так, на думку одних авторів, злочин вважається розкритим, якщо досліджені всі обставини, що входять у предмет доказування, достатні для пред'явлення обвинувачення (О. М. Васильєв, А. К. Гаврилов, І. Ф. Герасимов, С. П. Мітричев, О. І. Михайлов, Л. О. Сергєєв, В. Е. Сидоров). Другі — коли доказаність вчинення злочину певними особами відображена в обвинувальному висновку та рішенні прокурора щодо направлення справи до суду (Г. О. Олександров, О. М. Донцов, С. П. Остроумов, С. І. Панченко, В. Г. Танасевич). Деякі вчені момент розкриття переносять на закінчення судового розгляду, вважаючи розкритим злочин тільки після виголошення судом вироку й вступу його в законну силу (І. Ф. Головченко, П. П. Михайленко). Загалом остання позиція нам вважається більш правильною, оскільки тільки суд остаточно вирішує, чи винна людина, що залучена як обвинувачений на попередньому слідстві. Окреслені три погляди на поняття розкриття називають *кримінально-процесуальним*. Загальне, що їх об'єднує — це факт установлення особи злочинця й події злочину. Відмінність — у рівні доказаності цих обставин [1].

Тому існує й *криміналістичне поняття розкриття злочину* [2]. Воно не пов'язане зі стадіями кримінального процесу. Розкриття злочину являє собою слідчу ситуацію, що виникає, наприклад, під час затримання злочинця на місці пригоди (з речовими доказами), у разі з'явлення злочинця з каяттям, коли особа затримана, але не всі обставини справи ще досліджені. Тому в криміналістичному значенні розкриття злочину може бути здійснене на різних етапах розслідування, оскільки воно досягається на попередньому (досудовому) слідстві, є попереднім

рішенням завдання розкриття злочину й викриття винного органом попереднього (досудового) слідства (І. Ф. Герасимов, В. Г. Танасевич).

Таким чином, криміналістичне поняття розкриття (розслідування) злочину як певного виду (різновиду) юридичної діяльності визначається як комплекс слідчих дій, оперативних і організаційних заходів, здійснюваних із метою повного розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення умов правильного застосування закону (ст. 2 КПК України) [3, с. 9].

Зміст діяльності з розкриття злочинів включає такі відмінні елементи: 1) невідкладне провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; 2) широке використання в цій діяльності інформації, що отримується на місці пригоди від людей і речей; 3) концентрування і координування сил і засобів для швидкого розкриття злочинів за «гарячими слідами»; 4) широке використання сил і засобів підрозділів карного розшуку, патрульно-постової служби і ДАІ; 5) централізація управління силами і засобами в одних руках; 6) широке використання допомоги державних установ, організацій і громадськості.

Розкриття за «гарячими слідами» — це умовне поняття в слідчій і оперативно-розшуковій діяльності, пов'язане з обов'язковим використанням так званих «гарячих слідів». В іншому випадку, коли не використовуються такі сліди, розслідування й розкриття злочину будуть звичайними. «Гарячі сліди» — це часова (минуша) характеристика, вона означає якийсь відрізок часу, протягом якого можна використати сліди і отримувати ефективні результати. Саме в цей період сліди мають найбільшу інформативність, а отже, і значущістю для розкриття злочинів. Після закінчення такого часу сліди «остигають (холонуть)», кількість інформації, що ними відображується, зменшується або втрачаються її якісні властивості, а іноді вона зникає взагалі. Хоч такі сліди в подальшому й використовуються для отримання доказової інформації, але процес розслідування в цьому випадку вже не носить назви розкриття за «гарячими слідами» [4, с. 10].

Поняття «гарячі сліди» характеризує принаймні дві обставини: а) час, що пройшов із моменту утворення слідів до моменту їхнього виявлення з метою розкриття злочину; б) відрізок часу, протягом якого можна найбільш ефективно використати «гарячі сліди» в розслідуванні.

За змістом поняття «гарячі сліди» включає матеріальні й ідеальні відображення, що містяться в матеріальних джерелах (речах) і у свідомості (пам'яті) людьми. У першому випадку — це сліди-відображення, сліди-предмети й сліди-речовини (засоби вчинення злочину, сліди рук, ніг, знарядь зламу, мікросліди, сліди запаху). У другому — уявні образи, збережені в пам'яті обвинуваченого, потерпілого й свідка-очевидця.

Розкриття злочину за «гарячими слідами» — це діяльність органу дізнання або попереднього слідства на початковій стадії розслідування, відразу після виявлення ознак події злочину. Вона протікає в особливих кримінально-процесуальних умовах, для неї характерне широке викори-

стання оперативно-розшукових засобів виявлення, закріплення й збереження джерел доказової інформації. Ця діяльність носить яскраво виражений пошуково-розшуковий напрям. Перш ніж установити ознаки злочину, їх необхідно розшукати.

Розкриття злочину за «гарячими слідами» характеризує особливий рівень організації роботи на початковому етапі розслідування, тому його припустимо розглядати як самостійну організаційну форму діяльності, яка характеризується таким. *Фактором часу*, який означає швидкість реагування, починаючи від моменту отримання повідомлення щодо злочину. Швидкість реагування, оперативність (невідкладність) означає: а) виявлення такої інформації, негайне використання якої дозволить активно вести роботу з виявлення осіб, що скоїли злочин; б) своєчасно вибрати та використати відповідні засоби і методи. *Належною організацією роботи* різних служб органів внутрішніх справ (чергової частини, кримінального розшуку, дільничних, слідчих). *Високим рівнем* професійної грамотності (майстерності) працівників цих служб, сумлінним виконанням ними своїх службових обов'язків. *Безперервністю роботи* по збору та використанню інформації. *Наступальністю* — ініціативністю та інтенсивністю провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. *Комплексністю* — використанням усіх наявних можливостей. *Маневреністю* — використанням сил і засобів, ефективних у конкретній ситуації, та негайна їхня заміна іншими в разі змін умов [5, с. 7].

Діяльність, у межах якої відбувається розкриття злочинів за «гарячими слідами», являє собою узгоджену систему слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів, здійснюваних протягом певного часу для «виявлення ознак злочину та осіб, що його здійснили» (ст. 103 КПК України), а також інших обставин, що мають значення для розслідування.

Залишається неясним, протягом якого часу злочин слід уважати розкритим за «гарячими слідами». Іноді цей термін визначають в 3–4 дні з моменту початку виробництва у справі. Якщо злочин у цей час не буде розкрито, то подальша робота по ньому не вважатиметься розкриттям за «гарячими слідами».

Відповідно до іншої точки зору, усі розкриті протягом 7–8 днів злочини слід уважати такими, що розкриті за «гарячими слідами», причому нерідко такі терміни зумовлені не науковими міркуваннями, а вимогами обліку й характером показників статистичної звітності, що не може бути визнано обґрунтованим.

Період діяльності органу попереднього слідства, що називається нами розкриттям за «гарячими слідами», відносно визначений ст. 104 кримінально-процесуального закону України. У ній зазначається, що за наявності ознак злочину, по якому провадження попереднього слідства обов'язкове, орган дізнання порушує кримінальну справу і виконує невідкладні слідчі дії з установлення та закріплення слідів злочину.

Саме в цей період слідчий (дознавач) зобов'язаний виявити ознаки злочину й осіб, що його скоїли (ст. 103 КПК України), тобто розкрити злочин за «гарячими слідами».

Коли кримінальну справу порушує слідчий, то початкові невідкладні слідчі дії також носять активний пошуковий характер і спрямовані на розкриття злочину за «гарячими слідами». Свою діяльність він координує з органами дізнання, дає їм «доручення й вказівки щодо провадження розшукових і слідчих дій» (ст. 114 КПК України). Слідчий також широко використовує допомогу установ, підприємств, посадових осіб і громадян, для яких законні вимоги слідства обов'язкові (ст. 114 КПК України). Розкриття злочинів за «гарячими слідами» входить до початкової стадії розслідування будь-якого злочину, коли відбувається встановлення ознак злочину й осіб, що його вчинили.

Діяльність слідчого в цій стадії носить яскраво виражений розшуковий характер. Проведення невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів підпорядковане: а) збору інформації відносно події, що сталася; б) виявленню, фіксації й збереженню джерел доказової інформації; в) розшуку і затриманню осіб, що скоїли злочин.

У методичному плані діяльність слідчого з розслідування (розкриття) умисних вбивств за «гарячими слідами» можна розділити на три етапи: 1) заходи, що проводяться до провадження невідкладних слідчих дій; 2) дії під час провадження невідкладних слідчих дій, головним чином, під час огляду місця події; 3) заходи, що проводяться після огляду місця події під час провадження інших невідкладних слідчих дій [6, с. 9].

Перший етап розслідування вбивств за «гарячими слідами» починається відразу після того, як тільки стає відомо про його здійснення.

Відповідні заходи приймаються негайно, до провадження невідкладних слідчих дій, і носять не процесуальний оперативно-розшуковий характер.

Вони, звичайно, включають: а) припинення дій злочинця, якщо вони продовжуються; б) фізичне затримання злочинця на місці злочину (із речовими доказами); в) вживання заходів по ліквідації тяжких наслідків, пов'язаних з спричиненням шкоди життю людини або знищенням майна; г) збереження джерел інформації про подію злочину.

Особливе місце в розслідуванні злочинів за «гарячими слідами» на цьому етапі належить черговій частині органу міліції. Отримавши повідомлення про пригоду, черговий організує роботу з її розкриття, для чого: а) інструктує заявника щодо його подальших дій; б) направляє наряд патрульно-постової служби на місце пригоди; в) повідомляє про випадок дільничного інспектора; г) висилає на місце пригоди слідчо-оперативну групу, наряд міліції; д) повідомляє про випадок начальника міськрайвідділу; е) за узгодженням із начальником міськрайвідділу інформує місцеві органи влади; ж) забезпечує постійний зв'язок з місцем пригоди та слідчо-оперативною групою.

Другий етап розслідування вбивства за «гарячими слідами» настає після прибуття на місце пригоди слідчо-оперативної групи. Він характеризується узгодженою (координованою) організаційною, слідчою й оперативно-розшуковою діяльністю. Збір орієнтуючої інформації про подію злочину досягається передусім оглядом місця пригоди й проведенням інших невідкладних заходів: допиту (опитуванню), обшуку (огляду), затриманню особи, що підозрюється тощо. У цей час виготовляють фотознімки, замальовки, схеми, складають орієнтовки для розшуку речей, суб'єктивні портрети для розшуку людей; здійснюють виявлення, фіксацію й попереднє дослідження матеріальних (речових) джерел інформації; здійснюють фіксацію ідеальної інформації за допомогою звукозапису, відеозапису, кінозйомки, забезпечуючи тим самим успіх розкриття злочину.

Незважаючи на те, що кожна слідча дія в широкому плані є пошуковою, тобто спрямованою на встановлення злочинця і його викриття, головним на даному етапі є розшук, який являє собою тактичну операцію, що вживається для вирішення слідчої ситуації, що склалася. *Реалізація тактичної операції* з розшуку починається з огляду місця події. Оперативно-розшукові заходи на цьому етапі включають: а) переслідування і затримання злочинця за допомогою службово-розшукового собаки по слідах запаху або по предметах, загублених злочинцем, розсипаному зерну, краплям крові, тютюну, яким злочинець посипав сліди, тощо; б) організація загороджувальних заходів і блокування шляхів відходу злочинця; в) організація пошукового патрулювання з участю потерпілого або свідків-очевидців; г) організація засідок в місцях вірогідної появи злочинця (горища, підвали, покинуті (занедбані) будови); д) спостереження за місцями великого скупчення людей (ринки, вокзали, кафе, дискотеки тощо); е) прочісування території, прилеглої до місця пригоди; організація обходу подвір'я (помешкання) і опитування осіб, що мешкають поблизу місця пригоди.

Третій етап розслідування вбивства за «гарячими слідами» починається після огляду місця події й завершення певних оперативних заходів, що проводяться паралельно. До цього часу вже буває зібрано досить інформації, здійснено виявлення й закріплення всіх джерел доказів, що були на місці пригоди, у деяких випадках затримано особу, що підозрюється.

Цей етап — час посиленої аналітичної діяльності слідчого. Нарівні з оперативно-розшуковими заходами, що продовжуються, і невідкладними слідчими діями слідчий продовжує роботу з матеріальними джерелами доказів у своєму кабінеті: а) він оглядає і проводить їх попереднє дослідження шляхом застосування технічних заходів; б) вирішує питання щодо їх відносності та придатності; в) проводить макро- і мікрофіксацію раніше не відмічених ознак; г) у деяких випадках для попереднього дослідження залучає фахівця; д) перевіряє свідчення свідків-очевидців, потерпілих; е) проводить порівняння (узгодження) їх із механізмом здійснення злочину, що відображено в протоколі огляду події.

На основі аналізу всієї зібраної інформації слідчий будує слідчі й розшукові версії. Оскільки цей період вимагає діяльності в різних напрямках, наприклад, для паралельної перевірки версій, слідчий координує всю роботу з розкриття й розслідування злочину за «гарячими слідами». Він клопочеться про створення оперативних і слідчих груп, здійснює загальне планування їхньої діяльності. Тут особливо важлива взаємодія з органами дізнання.

Можна назвати шість основних організаційно-тактичних форм взаємодії слідчого й органів дізнання: 1) участь слідчого в оцінці оперативних матеріалів під час вирішення питання щодо порушення кримінальної справи у справах, де попереднє слідство обов'язкове; 2) взаємне інформування про здобуті у справі факти, що відносяться до предмета розслідування; 3) спільне планування у кримінальній справі, насамперед в тому випадку, коли винні в скоєнні злочину не встановлені; 4) спільне провадження слідчих дій і розшукових заходів; 5) дача слідчим в порядку ст. 118 КПК України окремих доручень оперативним працівникам на провадження ними самостійно окремих слідчих дій і розшукових заходів; 6) надання слідчому організаційно-технічної допомоги.

Таким чином, методика розкриття умисних вбивств за «гарячими слідами» на останньому етапі включає: 1) активне продовження оперативно-розшукової роботи (розгортання розшуку в будь-який час доби, своєчасне інформування чергових частин і слідчих, масоване використання сил та засобів, централізація управління розшуком); 2) широке використання спеціальних знань, криміналістичних обліків й інформаційно-довідкових систем для збору інформації; 3) аналітичну діяльність з оцінки, перевірки й зіставлення зібраної інформації з елементами типової криміналістичної характеристики конкретного виду злочину; 4) централізацію управління діяльністю з розкриття злочинів (з особливо небезпечних (резонансних) злочинів нерідко все управління бере на себе начальник УВС, міськрайвідділу або начальник слідчого підрозділу); 5) побудову версій і планування дій з їхнього відпрацювання; 6) концентрацію сил і засобів для одночасного відпрацювання слідчих та розшукових версій; безперервну оцінку інформації, що надходить, її оцінку й використання для коректування слідчих версій і плану розслідування взагалі.

Дотримання основних викладених рекомендацій (алгоритму дій), на нашу думку, може допомогти практичним працівникам у розкритті злочинів за «гарячими слідами».

Л і т е р а т у р а

1. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О. М. Бандурка. — Х.: Основа, 1996.
2. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования / В. П. Бахин. — К.: Лыбидь, 1991.

3. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. И. Галаган. — К., 1992.
4. Клименко Н. И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя / Н. И. Клименко. — К. : Вища шк., 1990.
5. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / В. Е. Коновалова. — Х. : Факт, 2001.
6. Криминалистика / под ред. В. Ю. Шепитько. — Х. : Одиссей, 2001.
7. Лукашевич В. Г. Проблемы оптимізації діяльності з розслідування злочинів / В. Г. Лукашевич // Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів / Укр. акад. внутр. справ. — К., 1996. — С. 17–26.
8. Образцов В. А. Криминалистика : курс лекцій / В. А. Образцов. — М., 1996. — 48 с.
9. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник / М. В. Салтевський. — К. : Кондор, 2005. — 588 с.
10. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тищенко. — О. : Фенікс. 2007. — 260 с.

А н о т а ц і я

Саинчин О. С. Кримінально-процесуальне та криміналістичне визначення стадій та етапів розслідування умисних вбивств. — Стаття.

У роботі запропоновано наукове осмислення співвідношення кримінально-процесуальних стадій розслідування та криміналістичних етапів розкриття умисних убивств. Автором виділені аспекти проблем, пов'язаних з першопочатковим етапом розкриття умисних вбивств та злочинів взагалі.

Ключові слова: вбивство, етапи розслідування, стадії розслідування, розкриття злочинів по «гарячих слідах».

А н н о т а ц и я

Sainchin A. S. Уголовно-процесуальное и криминалистическое определение стадий и этапов расследования умышленных убийств. — Статья.

В работе предложено научное осмысление соотношения уголовно-процесуальных стадий расследования и криминалистических этапов раскрытия умышленных убийств. Автором выделены аспекты проблем, связанных с первоначальным этапом раскрытия умышленных убийств и преступлений вообще.

Ключевые слова: убийство, этапы расследования, стадии расследования, раскрытие преступлений по «горячим следам».

S u m m a r y

Sainchin A. S. Criminal procedural and forensic determination of phases and steps of intentional homicides inquest. — Article.

The paper offers scientific comprehension of interrelation of criminal procedural stages of inquest and forensic phases of clearance of intentional homicides. The author distinguishes aspects of problems related to the initial phase of clearance of intentional homicides and crimes in general.

Keywords: homicide, investigatory steps, investigatory phases, «hot pursuit» crimes detection.